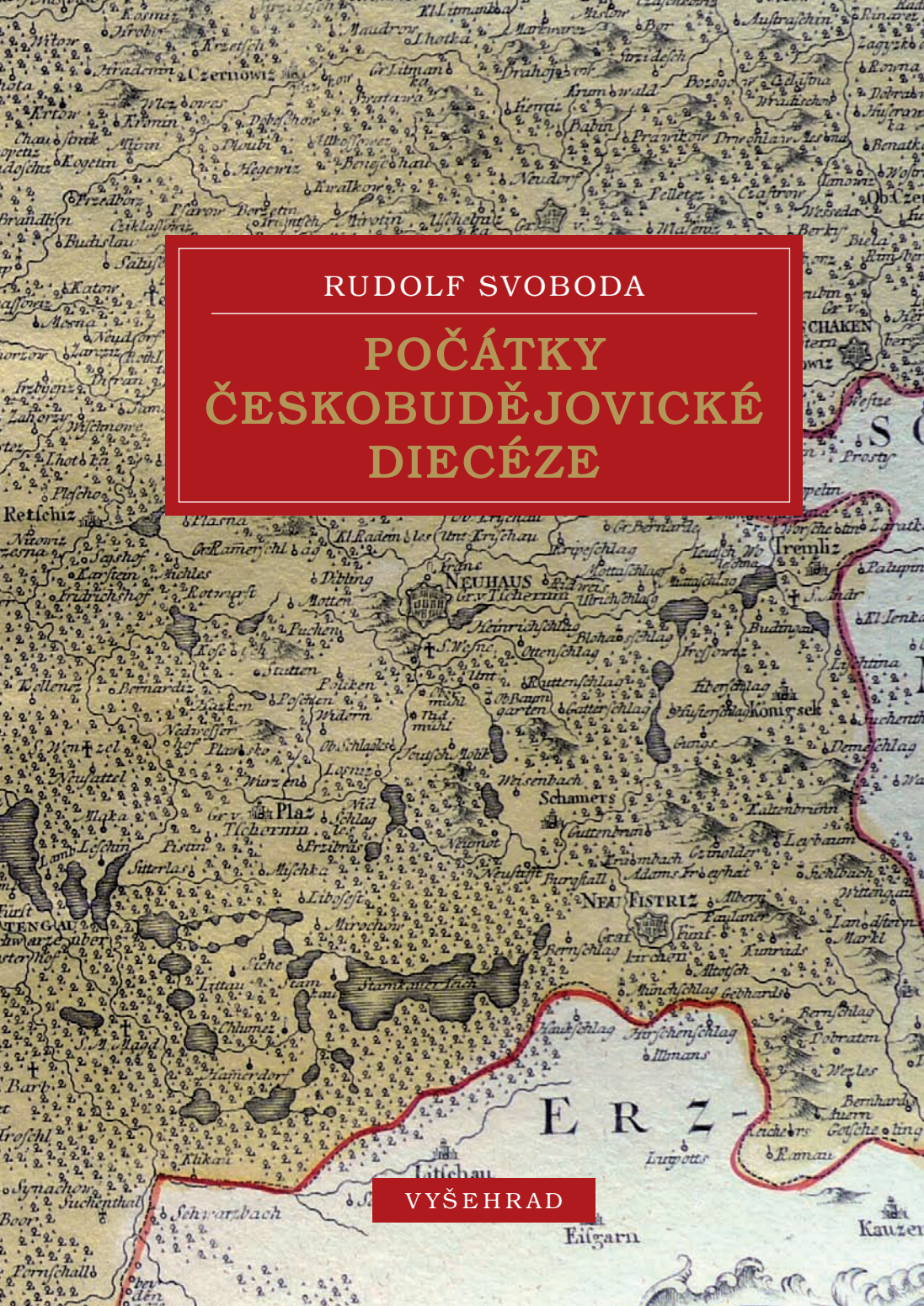

RUDOLF SVOBEDA

POČÁTKY ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE

VYŠEHRADEK

RUDOLF SVOBODA

POČÁTKY
ČESKOBUDĚJOVICKÉ
DIECÉZE

RUDOLF SVOBODA

POČÁTKY
ČESKOBUDĚJOVICKÉ
DIECÉZE

VYŠEHRAĐ

Dobová fotografie použitá na obálce pochází ze sbírek
Státního okresního archivu České Budějovice
Typografie Vladimír Verner
Jazykové úpravy Mgr. Alena Mackerlová
Odpovědný redaktor Filip Outrata
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2016 jako svou 1432. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 150 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Kniha je vydána s podporou Biskupství českobudějovického
ve spolupráci s Centrem církevních dějin a dějin teologie Teologické fakulty
Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Odborní recenzenti:
doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.
PhDr. Jaroslav Coranič, Ph.D.

Copyright © Rudolf Svoboda, 2014

ISBN 978-80-7429-681-9

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

Předmluva	9
---------------------	---

ÚVOD	11
----------------	----

DOBA PŘED ZALOŽENÍM ČESKOBUDĚJOVICKÉHO BISKUPSTVÍ	17
--	----

Církevně-politické dění za vlády císařovny Marie Terezie	17
Státní církevní politika za samostatné vlády císaře Josefa II.	25

CÍRKEV NA JIHU ČECH V TEREZIÁNSKÉ A JOSEFINSKÉ DOBĚ	29
--	----

ZALOŽENÍ ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE	35
Z dosavadních výzkumů	35
Snahy o zřízení biskupství v minulosti	36
Budoucí českobudějovický biskup a jeho život do roku 1783	38
Jednání o založení biskupství v letech 1783–1785	50
Akt založení biskupství a uvedení Schaaffgotsche do úřadu	67
Epilog procesu založení biskupství v roce 1789	71

ČESKOBUDĚJOVICKÁ DIECÉZE ZA EPISKOPÁTU JANA PROKOPA SCHAAFFGOTSCHÉ 1785–1813	74
První léta nové diecéze 1785–1790	74
Církevní politika v čase nástupců Josefa II. do konce napoleonských válek	85

Dění v diecézi od smrti Josefa II. až do počátku roku 1811	91
Biskupský kněžský seminář.	102
Dění v diecézi ve světle matriky a „diáře“ biskupských prací	120
Obraz diecéze v závěru Schaaffgotschova episkopátu	131
Závěr Schaaffgotschova života a zhodnocení významu jeho episkopátu pro diecézi.	142

NÁSTUP ARNOŠTA KONSTANTINA RŮŽIČKY NA ČESKOBUDĚJOVICKÝ BISKUPSKÝ STOLEC. 145

Růžičkův život do roku 1813.	145
Proces Růžičkova jmenování do biskupského úřadu	159

DIECÉZE V ČASE EPISKOPÁTU ARNOŠTA KONSTANTINA RŮŽIČKY 1815–1845 171

Dějinné pozadí Růžičkova episkopátu s důrazem na církevní politiku	171
Církevní správa diecéze	176
Řeholní život	188
Náboženský a společenský život diecéze	192
Oblast školství	211
Diecézní kněžský seminář	216
Růžičkův odkaz	230

ZÁVĚR 235

Seznam pramenů a literatury.	237
Seznam zkratk	253
Výběrový jmenný rejstřík	254
Summary: Early Life of the Diocese of České Budějovice	259
O autorovi	261

PŘEDMLUVA

Váženému čtenáři se dostává do rukou kniha, která je věnována prvním šedesáti letům existence českobudějovické diecéze. Zabývá se především léty 1785–1845, tj. obdobím od papežského rozhodnutí o vzniku nového biskupství až do smrti druhého českobudějovického biskupa Arnošta Konstantina Růžičky.

Toto časové vymezení je do značné míry dáno oblastmi mého badatelského zájmu posledních deseti let, který je spojen se jmény prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche a jeho již zmíněného nástupce Růžičky. Oběma postavám jsem se věnoval v samostatných knihách, které měly pozitivní ohlas u badatelů zabývajících se tématy osvícenství, josefinismu, života aristokracie, vysokých církevních hodnostářů, regionálních historiků, ale třeba i jazykovědců a teologů, na jejichž pole jsem v průběhu svých bádání také vstupoval. Není tajemstvím, že zatímco první kniha je rozšířenou variantou mého doktorského spisu,¹ druhá byla o několik let později přijata jako spis habilitační.² Zvláště při sepisování knihy věnované Růžičkovi jsem přicházel na stále nové poznatky, které se týkaly Schaaffgotschova episkopátu – což se dalo očekávat, protože Růžička byl po dvě desetiletí jedním ze Schaaffgotschových nejbližších spolupracovníků. Vyprávění o životě druhého českobudějovického biskupa se natolik úzce prolínalo se životem prvního, že jsem se jím prakticky nepřestal zabývat. Nové poznatky získané studiem Schaaffgotschovy i Růžičkovy doby i historie – zejména církevní – jižních Čech druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století a také odraz obou knih v jiných odborných publikacích

¹ Rudolf SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche. První biskup českobudějovický*, Brno: L. Marek, 2009.

² Rudolf SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, České Budějovice: Jih, 2011.

u mě vyvolávaly pocit nedokončené práce, a proto jsem s radostí reagoval na podnět Biskupství českobudějovického připravit publikaci, která by se věnovala počátkům diecéze.

Východiskem pro mé psaní o diecézi jsou samozřejmě osobnosti obou biskupů, které stály v centru snažení katolické církve na jihu Čech ve vybraném období. Jsem si však velmi dobře vědom toho, že se jedná o dílo mapující rozsáhlou tematiku dějin diecéze pouze dílčím způsobem. Snad však pomůže nejen k odkrytí určitých bílých míst našich jihočeských církevních dějin, ale bude také inspirací pro další badatele, aby se jimi intenzivněji zabývali.

České Budějovice, červen 2014
Rudolf Svoboda

ÚVOD

Prvních šest desetiletí českobudějovické diecéze zatím nenalezlo mnoho odrazů v odborné literatuře – což se naštěstí v posledních letech zásadně mění.

Nejstarší publikaci věnující se našemu tématu sepsal notář a archivář českobudějovického biskupství Johann Trajer. Jeho dílo *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis* (1862) je kniha relativně stručná a ve svém obsahu ne vždy zcela bezchybná.³ Významnější dílo vzešlo od Trajerova současníka Franze Mardetschlägera ke stému výročí založení biskupství, vydané pod názvem *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens* (1885). Dějiny diecéze a zejména životopisy biskupů jsou zde popsány až do episkopátu čtvrtého českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka.⁴ Na dalších téměř sto let se Mardetschlägerův text stal podkladem pro různá stručná pojednání o diecézi či pro krátké životopisy biskupů, které byly uveřejňovány při různých příležitostech zejména v dobovém tisku nebo v populárně-historických dílech.⁵

³ Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, Budweis: F. Zdarssa, 1862, s. 12–13.

⁴ Franz MARDETSCHLÄGER, *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*, Budweis: Franz Mardetschläger, 1885, s. 7–16.

⁵ Srov. kupř. *Ku stoleté památce trvání biskupství č. Budějovického*, Tiskem J. Steinbrenera ve Vimbergu, České Budějovice, 1886, uloženo ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) České Budějovice, sign. R 1004, př. č. 14 563; Adolf ŠTVRTNÍK, *Paměti královského a horního města č. Budějovic se zvláštním zřetelem ku vývoji života spolkového v poslednějším třicetiletí a mužů o církev, stát, vlasť neb město zasloužilých, a stavem věci v městě r. 1891*, České Budějovice, 1891. Zajímavé je, že Štvrtník spolupracoval mimo jiné i s Johannem Trajerem.

Viz Willibald LADENBAUER, *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis (Königreich Böhmen) von Dr. P. Willibald Ladenbauer*, Wien: Commissions-Verlag von Maner a Co., 1899 (= *Das Sociale Wirken der Katholischen Kirche*

Až sto let po Mardetschlägerovi vydal německý historik s českými kořeny Kurt Augustin Huber sérii článků k dvoustému jubileu založení biskupství v odborném historickém časopise *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien* (1985).⁶ Tyto studie byly sepsány za využití archivních materiálů v rakouských a vatikánských archivech, avšak v domácích archivech – z důvodů obtížné přístupnosti v čase komunistické totality – autor příliš nestudoval, což mělo za následek často torzovitě a někdy i ne zcela přesné údaje.

Ve stejné době profesor církevních dějin Jaroslav Kadlec vydal u příležitosti téhož výročí také sérii statí, které postupně vyšly jako přílohy ke kněžskému oběžníku (1986).⁷ Po pádu komunistického režimu byly redakčně upraveny a vytištěny v knize *Českokobudějovická diecéze* (1995).⁸

Je vcelku jisté, že Huber a Kadlec spolu byli v kontaktu. Huber v poznámkách k literatuře použité pro sepsání studie *Kirche in Südböhmen – Ein Überblick* děkuje Kadlecovi za poskytnutí rukopisu dosud nepublikované studie *Českokobudějovické biskupství jako plod josefinské církevní politiky. Náboženské církevní poměry v jižních Čechách před založením biskupství*, která se pak pod stejným názvem stala součástí zmíněné knihy *Českokobudějovická diecéze*.⁹ V seznamu literatury na konci druhé kapitoly Kadlecovy knihy, kde se pojednává o založení českokobudějovického biskupství, se zase nacházejí odkazy na všechny Huberovy studie vyšlé v *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*, které sem ale byly vysoce pravděpodobně doplněny v době její přípravy na vydání.¹⁰

in Oesterreich. Im Auftrage der Leo-Gesellschaft und mit Unterstützung von Mitarbeitern herausgegeben von Prof. Dr. Franz M. Schingler, IX. Band: Diocese Budweis). Viz dále kupř. *Biskupové od zřízení diecéze*, in: Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady z 1. září 1935, roč. 5, č. 8–9, s. 115–116 nebo *150 let českokobudějovického biskupství*, Časopis katolického duchovenstva, roč. 1937, č. 2, s. 201.

⁶ Srov. Kurt Augustin HUBER, *Johann Prokop Graf Schaaffgotsche, erster Bischof von Budweis*, in: Kurt Augustin HUBER (ed.), *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien VII, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785–1985*, Königstein im Taunus: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 56–67; K. A. HUBER, *Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85*, tamtéž, s. 37–49; K. A. HUBER, *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht von 1811*, tamtéž, s. 68–87, zde s. 83; K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*, tamtéž, s. 7–36, zde s. 18.

⁷ Viz přílohy k *Acta curiae* (Oběžník) z roku 1986. Kompletně jsou dostupné v regionálním oddělení Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

⁸ Jaroslav KADLEC, *Českokobudějovická diecéze*, České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana – Setkání, 1995, s. 27–28.

⁹ Srov. K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen*, s. 30.

¹⁰ Srov. J. KADLEC, *Českokobudějovická diecéze*, s. 24.

V samotném Kadlecově díle není znatelné, že by výsledky Huberových výzkumů využíval.

Ještě ve stručnější podobě se dějinami českobudějovické diecéze, respektive biskupství a prvních českobudějovických biskupů, zabýval Kadlec ve svých příspěvcích do *Encyklopedie Českých Budějovic*.¹¹

O Kadlecových textech je možné říci, že jsou značně obsahově závislé na Mardetschlägerově knize. Na rozdíl od Hubera přebíral Kadlec v ní obsažené informace méně kriticky. Celkově lze říci, že neusiloval o hlubší průnik do tématu a jen minimálně vycházel z pramenného výzkumu. Ovšem je třeba také poznamenat, že Kadlec psal o českobudějovické diecézi spíše popularizujícím způsobem a v době komunistické totality.

Stručný přehled dějin českobudějovické diecéze je možné nalézt ještě v knize Jaroslava V. Polce *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce* (1995).¹² Jiné publikace z konce dvacátého a z počátku našeho století se věnovaly převážně osobnostem prvních dvou biskupů,¹³ popřípadě pojednávaly dílčím způsobem o českobudějovické diecézi ve sledovaném období v kontextu dějin města Českých Budějovic,¹⁴

¹¹ *Encyklopedie Českých Budějovic* (dále jen EČB), České Budějovice: Statutární město České Budějovice – Nebe, 2. vydání, 2006. Podotýkáme, že v této knize budeme používat výhradně druhé vydání, pouze ve výslovně uvedených případech vydání první z roku 1998.

¹² Jaroslav V. POLC, *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 1995, zde zejména s. 66–74. Vydána pro vnitřní potřebu KTF UK ve spolupráci s Křesťanskou akademií v Římě.

¹³ Aleš ZELEŇKA, *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*, Regensburg: Behey Verlag, 1979, s. 166–168; Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha: Logic, 2000, s. 281–282, 292–295; Arkadiusz KUZIO-PODRUCKI, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Bytom: Oficyna MONOS – Krzysztof Kudlek, 2007, s. 107–109. Německy vyšlo o dva roky později. Viz Arkadiusz KUZIO-PODRUCKI, *Das Haus Schaffgotsch. Das wechselvolle Schicksal einer schlesischen Adeldynastie*, Tarnowskie Góry, 2009; Joachim BAHLCKE, *Geistliche Karrieren der Schaffgotsch. Aufstiegsstrategien und Karrierewege in der hierarchia catholica vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, in: Joachim BAHLCKE – Ulrich SCHMILEWSKI – Thomas WÜNSCH (Eds.), *Das Haus Schaffgotsch. Konfession, Politik und Gedächtnis eines schlesischen Adelsgeschlechts vom Mittelalter bis zum Moderne*, Würzburg: Bergstadtverlag Wilhelm Gottlieb Korn GmbH, 2010, s. 206–207; Rudolf SVOBODA, *Pastores boni?*, in: *Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005*, Rudolf SVOBODA – Martin WEIS – Peter ZUBKO (eds.), České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005, s. 22–43. Další studie R. Svobody k tématu prvních dvou českobudějovických biskupů viz *Seznam pramenů a literatury*.

¹⁴ Karel PLETZER, *České Budějovice. Královské město na jihu Čech*, České Budějovice: Jihočeské nakladatelství Růže, 1991.

dějiny školství veřejného i církevního školství,¹⁵ výzkumu církevní správy v Čechách,¹⁶ zkoumání biskupské knihovny,¹⁷ působení církevních řádů¹⁸ či studia teologie.¹⁹

¹⁵ Martina BLIŽŇÁKOVÁ, *Českobudějovické filosofické lyceum v letech 1803–1848*, Jihočeský sborník historický (JSH), 71/2000–2001, s. 52–56; Martina BLIŽŇÁKOVÁ, *Filosofické lyceum v Českých Budějovicích 1803–1848*, České Budějovice, 2000, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav. Vedoucí práce Miroslav Novotný; Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006; Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18.–20. století*, in: *Vývoj církevní správy na Moravě* (= XXVII. Mikulovské symposium 2002), Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003, s. 169–180; Miroslav NOVOTNÝ, Antonín Jaroslav Puchmajer a jižní Čechy, in: Jaroslav VYČICHLO – Viktor VÍKTOR (eds.), *Naše heslo jeden jazyk buď*, sv. 1, Plzeň – Radnice: Studijní a vědecká knihovna plzeňského kraje – Spolek divadelních ochotníků v Radnici, 2001, s. 117–125; Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovické piaristické gymnázium a utváření vrstvy moderní inteligence na jihu Čech (1762–1848)*, in: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Documenta Pragensia 27, 2008, s. 935–955; Miroslav NOVOTNÝ, *Školství na jihu Čech v době Josefa Vlastimila Kamarýta*, in: František KREJČA – Jan PODLEŠÁK, *Josef Vlastimil Kamarýt. Život – dílo – doba*, České Budějovice – Velešín, 2008, s. 41–57; Miroslav NOVOTNÝ, *Výchova a vzdělávání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století*, Historie – Otázky – Problémy 2/2009, Praha: FF UK, 2009, s. 119–132; Miroslav NOVOTNÝ, *Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848–1918. Na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře*, in: P. MAČALA – P. MAREK – J. HANUŠ, *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Brno: CDK, 2010, s. 105–120; Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803–1850*, České Budějovice, 2003, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce M. Novotný; Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1850–1885*, České Budějovice, 2004, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra církevních dějin a patristiky, vedoucí práce M. Weis; Tomáš VEBER, *Dvě století dějin českobudějovického kněžského semináře (1803–1950) aneb Působení českých, rakouských a německých kněží z jihu Čech v Evropě i v zámorí*, České Budějovice: Nakladatelství Růže s. r. o., 2013.

¹⁶ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

¹⁷ Jindřich ŠPINAR, *Biskupská knihovna českobudějovická*, JSH 79/2010, s. 180–220; Jindřich ŠPINAR, *Moravské kořeny biskupské knihovny v Českých Budějovicích*, in: Rostislav KRUCINSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2011, Sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011*, Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2012, s. 185–198; Klára VYKYPĚLOVÁ, *Jan Prokop Schaaffgotsche a jeho knihovna*, In: *Európske cesty románskych kníh v 16.–18. storočí* (= Opera romanica 13), Martin: Slovenská národná knižnica, 2012, s. 203–212; Václav BOK, *Literatur der deutschen Aufklärung in den Buchbeständen der budweiser bischö-*

Z doby vcelku nedávné je pak potřeba jednoznačně pozitivně vyzdvihnout rozsáhlou německy psanou publikaci Lenky Martínkové věnovanou chodu diecéze jako instituce v letech 1785–1813, tj. za episkopátu prvního českobudějovického biskupa.²⁰

Tato kniha je postavena zejména na výzkumu pramenů. Z domácích archivů bylo čerpáno především v Biskupském archivu českobudějovického biskupství nacházejícím se ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Další materiály se nalézají v Archivu pražského arcibiskupství uloženém v Národním archivu v Praze, ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, ve Státním okresním archivu v Hradci Králové a v Diecézním archivu Biskupství brněnského. Ze zahraničních archivů byl proveden výzkum v *Archivio Segreto Vaticano*,²¹ v *Österreichisches*

flichen Bibliothek (= K výzkumu zámeckých, měštanských a církevních knihoven), *Opera romanica* 4, České Budějovice, 2003, s. 393–400.

¹⁸ Martina KOPEČNÁ, *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800–1848*, České Budějovice, 2003, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce M. Novotný.

¹⁹ Karel SKALICKÝ, *Tradice teologického studia v Českých Budějovicích*, in: Tomáš MACHULA (ed.), *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity*, České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2001, s. 83–96; Martin WEIS, *Českobudějovická teologická studia v minulosti a současnosti*, in: T. MACHULA (ed.), *Deset let teologické fakulty*, s. 105–113.

²⁰ Lenka MARTÍNKOVÁ, *Die Diözese Budweis 1785–1813, Ein Beitrag zu Organisation, Verwaltung, Schriftgut und Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit*, Pelhřimov: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta – Nová tiskárna Pelhřimov s. r. o., Pelhřimov, 2011. Srov. také studii Lenka MARTÍNKOVÁ, *Církevní archivnictví na území Českobudějovické diecéze po roce 1785, se stručnou retrospektivou předchozího stavu*, Archivní časopis, č. 2, roč. 62, 2012, s. 117–165.

²¹ Viz *Archivio Segreto Vaticano* (dále jen ASV), *Archivium Consistorialis* (dále jen AC), *Acta Congregationis Consistorialis* 1785, Pars I, 1785 Budvicens. *Erectionis in Episcopatum*, fol. 273–297; ASV, AC, *Processus Consistorialis* – *Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicensis*. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedrali erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comitis de Schafgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici a Episcopatum Budvicensis. Dicta auctoritate promovendi 1785, fol. 137–183; ASV, AC, *Processus Consistorialis* – *Processus Inquisitionis super Qualitatibus Rmi Dni Ernesti Ruziczka Cathedralis Ecclesiae Budvicensis Vicarii Generalis et Officialis ab Augustissimo Austriae Imperatore Francisco I Hungariae Apostolico, ac Bohemiae Rege ad Episcopatum Budvicensis Nominati, ac Promovendi et super Statu Ecclesiae Cathedralis Budvicensis Anno 1815*, fol. 92–116; ASV, AC, *Processus Consistorialis* – *Processus Inquisitionis super qualitatibus Rmi. Dni. Josephi Andreae Lindauer S. M. Ecclesiae Pragensis Canonici ad Episcopalem Sedem Budvicensis Nominati et Promovendi nec non super statu ecclesiae Budvicensis. Mense octobri ann Dni 1845*. ASV, *Archivium*

Staatsarchiv Wien, konkrétně v *Haus-, Hof- a Staatsarchiv* a v *Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv*,²² a také v *Oberösterreichisches Landesarchiv Linz*, jehož součástí je *Diözesanarchiv Linz*.

V této knize je použito samozřejmě množství vydaných a nevydaných pramenů uložených v dalších archívech a knihovnách, které v tomto úvodu výslovně nezmiňujeme.²³

K samotným archivním materiálům, které se k tématu knihy dochovaly, můžeme poznamenat, že jsou různé povahy a mají různou výpovědní hodnotu. Tato různost byla brána v úvahu při jejich kritice a interpretaci.

Jednotlivé kapitoly této knihy jsou řazeny chronologicky s vnitřním, převážně tematickým členěním. Autorovi nejde o představení prvního více než půlstoletí existence diecéze pouze v úzkém kontextu jižních Čech. Budou brány v úvahu i kontexty další: Samotné zakládání diecéze bylo součástí procesů úzce souvisejících s církevně-politickým děním v habsburské monarchii za osvícensko-absolutistické vlády panovníků Marie Terezie a Josefa II. Za vlády jejich nástupců se samozřejmě vyvíjela i církevně-politická situace, která měla vliv na život církve v monarchii jako takové, a tím pádem i na nově vzniklou diecézi. Českobudějovická diecéze samozřejmě nezůstala stranou ani velkých evropských událostí, zejména těch spojených s válkami vyvolanými revolucí ve Francii, po níž následovala napoleonská tažení i klidnější desetiletí po vídeňském kongresu.

Consistorialis, Processus Consistoriales, Budvicensis, An. 1845, vol. 248, fol. 61–92; Congregazione del Consilio, Relationes Dioecesium (fine sec. XVI – 1890 circa), Budvicensis, Ceske Budejovice – Budweis (Bohemia), sign. 153; ASV, Congregazione del Concilio, Relationes Dioecesium, fasc. 445. (Lvov).

²² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- a Staatsarchiv (dále jen HHSA) a Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv (dále jen AVFHA). Viz *Seznam pramenů a literatury*.

²³ Jejich výčet viz *Seznam pramenů a literatury*.

DOBA PŘED ZALOŽENÍM ČESKOBUDĚJOVICKÉHO BISKUPSTVÍ

Založení českobudějovické diecéze bylo pro církev v tehdejších českých zemích velmi důležitou událostí. V nejšířším měřítku se jednalo o proces, který je provázán s církevně-politickým děním v habsburské monarchii za dlouhé vlády císařovny Marie Terezie (1740–1780) a za vlády jejího syna Josefa II. (1780–1790), do jejíž poloviny zřízení nového biskupství na jihu Čech spadá. Pro lepší uchopení tématu této knihy se proto pokusíme toto dění alespoň ve stručnosti představit.

Církevně-politické dění za vlády císařovny Marie Terezie

Marie Terezie (nar. 1717) byla velmi schopná panovnice, která se ujala vlády v roce 1740. Její otec, císař Karel VI., který neměl mužského potomka, vyhlásil tzv. pragmatickou sankcí z roku 1713 nástupnictví svých dcer. Potřeba uznání tohoto dokumentu se stala velkou zátěží pro habsburskou říši zejména v zahraniční politice. Ačkoli nejmnocnější sousedé Francie a Prusko pragmatickou sankci ještě za jeho života uznali, po Karlově smrti se situace změnila. Marie Terezie musela v letech 1740–1748 své země urputně bránit ve válce o rakouské dědictví, když hned na počátku její vlády vyhlásilo své územní nároky hned několik států, z nichž nejmnocnější bylo především Prusko, pak Francie, bourbonské Španělsko a Bavorsko. Panovnice sice své dědictví nakonec uhájila, avšak za cenu podstatných ztrát, z nichž nejcitlivější bylo odstoupení větší části Slezska Prusku. Tuto ztrátu se jí nepodařilo zvrátit ani v tzv. sedmileté válce (1756–1763). Ztráta slezských území byla velmi citelná, protože se jednalo o oblasti, které patřily v monarchii mezi hospodářsky nejvyspělejší a zároveň velmi bohaté na obyvatelstvo.

Celkově tak Marie Terezie přišla asi o jednu sedminu rozlohy dědičných zemí.²⁴

Obě války nejen monarchii velmi vyčerpaly, ale odhalily i nepříjemnou pravdu o její všeobecné zaostalosti. Tento fakt byl pro panovníci velkou výzvou pro provedení zásadních reforem snad ve všech oblastech života monarchie.

Velmi zajímavý byl duch prováděných reforem. O vládě Marie Terezie se totiž hovoří jako o tzv. osvětském absolutismu, tedy panovnickém absolutismu, který byl veden racionálním osvětským duchem. Osvícenství zapouštělo své kořeny na dvoře habsburských vládců v průběhu osmnáctého století. Vliv tohoto nového „společenského ducha“ lze vysledovat již u Karla VI. U Marie Terezie jsou inspirace některými osvětskými myšlenkami už zcela zřejmé, a to především v panovnické praxi. Obklopila se lidmi, kteří bývají označováni za hlavní představitele osvícenství v oblasti habsburské říše. Ti měli na panovníci nemalý vliv a uplatňovali jej právě při provádění reforem státu.²⁵ Zejména v osobní zbožnosti však zůstala člověkem ještě silně ovlivněným předcházející dobou baroka. Také styl její vlády by se možná nezměnil směrem k osvětskému absolutismu, kdyby nebylo tlaku vnějších okolností. Na přední místo Marie Terezie postavila blaho státu, který měl být řízen centralisticky a racionalisticky, a to i za cenu zrušení nebo radikálních změn starších i novějších práv některých národů, stavovských obcí nebo katolické církve v monarchii.²⁶ Reformy, které byly nakonec zaváděny v oblastech státní správy, vojenství, hospodářství, soudnictví, školství a samozřejmě i v církevní oblasti,²⁷ nelze vnímat jako od sebe oddělené, protože probíhaly v rámci jednoho státu a s jedním cílem. Kupř. právě reformy v církevní oblasti nebo změny v církevní politice se často prolínaly s reformami prováděnými v oblasti světské. Obecně lze říci, že hranice mezi světskou a církevní oblastí nebyla v žádném případě jasně patrná. Katolická církev měla v habsburské říši odedávna výsadní postavení, zastávala důležitou roli i v politice a byla

²⁴ Srov. ERICH ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, 8. vydání, Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990, s. 304–309; JÖRG A. HOENSCH, *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*, 3. vydání, München: Beck, 1997, s. 269–273.

²⁵ Viz předmluva Helmuta Reinaltera ke knize Helmut REINALTER (ed.), *Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2008, s. 9.

²⁶ Srov. HERBERT RIESER, *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben. Der Kampf der Kirche um ihre Freiheit*, Wien: Herder Verlag, 1963, s. 21–26.

²⁷ Srov. kupř. KARL VOCELKA, *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*, Graz – Wien – Köln: Verlag Studia, 2000, s. 154–166.

její přirozenou součástí. Co znamenaly pro církevní oblast zaváděné reformy, lze lépe pochopit také tehdy, když si uvědomíme, že v čase, kdy se císařovna ujímalá vlády, postupně končilo období baroka, které mělo mnoho zejména navenek výrazných rysů, jež se pak v následující době zřetelně proměňovaly.²⁸ V souvislosti s reformami se hovoří o vzniku nového církevně-politického systému, pro který se vžilo ustálené pojmenování josefinismus.²⁹

Bylo by velkým omylem si myslet, že reformy, které stát postupně zaváděl, byly zaměřeny proti náboženství a proti církvi. Samotná Marie Terezie byla velmi zbožná žena. Absolutisticky vládnoucí panovnice neodmítala – stejně jako její nástupci – náboženství a církev. Právý opak byl pravdou: Náboženství mělo státu poskytovat mravní základ a sloužit lidem. Mělo vstoupit do jeho služeb a stát se nástrojem obecného blaha, které bylo hlavním cílem reforem. Církev byla považována za ochranitelku a hlasatelku náboženství a stát vyvíjel úsilí, aby měl kontrolu nad ní pevně ve svých rukou. Protože barokní církev požadavkům státu nevyhovovala, bylo třeba ji zreformovat.³⁰

Církevní politika jako taková se stala velmi horkou půdou zejména ve vztahu k Římu. Zásahy do církevních záležitostí v monarchii byly ze strany Říma vnímány negativně, ačkoli z právního hlediska bylo vše v pořádku, protože Marie Terezie a po ní i její nástupci uplatňovali při zavádění změn privilegia, která jim byla v minulosti udělena papeži, a reformy probíhaly mnohdy dokonce v souladu s požadavky samotné církve, kupř. s nařízeními Tridentského koncilu. Navenek zůstala habsburská říše katolickou zemí. Avšak reformami byl omezován vliv papežské kurie na církev v monarchii. V praxi se církevní záležitosti čím dál tím více dostávaly pod státní dohled.³¹

Samotná Marie Terezie nebyla již od počátku své vlády nakloněna Římu a zásahy do církevní oblasti prováděla absolutisticky ve shodě s přesvědčením svým nebo svých rádců, bez ohledu na nesouhlas papežů.

²⁸ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 313–316; J. A. HOENSCH, *Geschichte Böhmens*, s. 275–290; K. VOCELKA, *Geschichte Österreichs*, s. 154–166.

²⁹ Chápání josefinismu v průběhu posledních dvou set let ze strany historiků i teologů a také jeho definici se podrobněji věnuje kapitola v knize R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 35–43.

³⁰ Srov. Rudolf LEEB – Maximilian LIEBMANN – Georg SCHEIBELREITER – Peter G. TROPPER, *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*, Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003, s. 285–287.

³¹ Srov. Jaroslav KADLEC, *Dějiny katolické církve III*, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, s. 420–422.

Důvodů by se pro to našlo hned několik. Jedním z nich mohla být její výchova. Sama císařovna sice vyrůstala v prostředí tradičního rakouského katolicismu, tzv. *pietas austriaca*, a dlouho se pevně přidržovala některých jeho forem,³² ale již ve svém mládí přišla díky své původně protestantské matce princezně Alžbětě Kristýně Brunšvicko-Wolfenbüttelské a na radu někdejšího nuncia Domenica Passioneiho do styku s jansenistickou literaturou a jansenismem ovlivněnými učiteli.³³ Kupříkladu jejím učitelem dějepisu byl Gottfried von Spannagel. Ačkoli se teologické názory jansenistů v habsburské monarchii příliš neuchytily, velké porozumění zde našla jansenistická zbožnost, jež byla Marii Terezii velmi blízká, a díky tomu neměla mnoho pochopení pro některé barokní projevy zbožnosti. Od šedesátých let, zejména po smrti svého tradičním katolicismem stejně ovlivněného manžela Františka Štěpána (zemř. 1765), se přikláněla k jansenismem inspirované zbožnosti stále více. Kromě toho si velmi vážila děl italského osvícenského myslitele Antonia Lodovica Muratoriho, která vřele doporučovala k četbě svým dětem.³⁴ Do značné míry byl antikuriální postoj mladé panovnice ovlivněn jistě i tím, že se v období války o rakouské dědictví postavil papež Benedikt XIV. na stranu jejích nepřátel. Rakouský antikurialismus pak ještě získal podporu od febroníánských tezí. Kniha Johanna Nikolause Hontheima alias Justina Febronia *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, která se již od roku 1764 nalézala na římském Indexu zakázaných knih, v její monarchii nikdy zakázána nebyla. Febroniovy teze našly spřízněné duše například u státního kancléře Václava Kounice a císařovnina lékaře Gerharda van Swieteny.³⁵

Hlavním důvodem pro přijetí osvícenského absolutismu jako stylu vlády a s ním souvisejícího přesvědčení o nutnosti církevních reforem nebyl ani tak antikurialismus, jako spíše již výše zmíněný průběh a výsledek války na počátku její vlády. Vedení války a následné udržování vojska bylo velmi nákladné, peněz byl zoufalý nedostatek, a tak bylo jasné, že

³² Viz Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 91.

³³ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 318–319. K jansenismu a jeho vlivu na habsburskou monarchii viz také R. SVOBODA, *Arnošt Konstantín Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 29–32.

³⁴ Srov. Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin II*, 2. vyd., Praha: Zvon, 1991, s. 152–153; E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 316.

³⁵ Srov. Claude MICHAUD, *Der Josephinismus in der Habsburgermonarchie (1740–1790)*, in: Norbert BROX (ed.), *Die Geschichte des Christentums: Aufklärung, Revolution, Restauration (1750–1830)*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2000, s. 16–18.

má-li monarchie přežít, musí se snad ve všech oblastech „zracionalizovat“. Církev tedy postihla racionalizační opatření ve prospěch obecného blaha – blaha státu.³⁶

V poslední řadě nelze opomenout ani touhu po reformě církve, kterou lze nalézt u mnohých současníků, jimž ležel její stav na srdci. Často se inspirovali myšlenkami osvícenství i jansenismu. Právě jansenisté a osvěnci měli stejnou touhu po obnovené církvi očištěné od barokních tradic. Obě strany také chtěly omezit moc jezuitů ve státě a v církvi. Samozřejmě i mezi nimi byly jisté názorové rozdíly: Například sympatizanti s umírněným jansenismem uznávali nutnost církevních reforem, ale zároveň odmítali některé radikální reformy, které se jim zdály zacházet v omezování církve státem příliš daleko.³⁷ Jansenismus ovlivnil také okruh osvěcensky smýšlejících biskupů, kteří se zasazovali především o reformu výuky a formace budoucích duchovních: Mezi nejvýraznější postavy patřili biskup v Gurku a později v Pasově Josef Maria hrabě Thun, biskup v Seckau a později zároveň i v Pasově Leopold Ernst hrabě Firmian, jeho bratr, lavantský biskup Virgil Maria hrabě Firmian, vídeňský arcibiskup Johann Joseph hrabě Trautson a biskup z Lublaně Karl hrabě Herberstein. Inspirováni zejména dílem lovaňského teologa Johanna Opstraeta *Pastor bonus*, které načrtává ideální obraz duchovního pastýře, snažili se zamezit vlivu jezuitů na dvoře i ve svých diecézích. Se svými duchovními již nadále nemluvili latinsky, ale německy. Bojovali proti pověřčivým tendencím, a dokonce i proti nově zřízenému kultu Srdce Ježíšova. Ve Vídni existovala skupina lidí, která tyto představy přijala a dále prosazovala. Jedním z nich byl vídeňský arcibiskup kardinál Christoph Anton hrabě Migazzi, který založil roku 1758 seminář, v němž byli budoucí duchovní v tomto duchu vychováváni. Na druhou stranu se však právě Migazzi stal významným odpůrcem radikálních církevních reforem. Po celý život byli s jansenismem spojeni kupř. Migazziho spolupracovník Ambros Simon Stock a stejně tak probošt augustiniánského ústavu sv. Doroty a zpovědník císařovny Marie Terezie Ignaz Müller. Gerhard van Swieten, mimo jiné osobní lékař císařovny, sice jansenistou nebyl, avšak díky svým sympatiím pro osvícenství požadoval a podporoval reformy na mnoha rovinách. Jeho nástupce ve funkci osobního lékaře císařovny Anton de Haen byl členem malé utrechtské církve. Jansenismem ovlivněné církevní reformy

³⁶ Srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 153–154.

³⁷ Srov. R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 31–33.

měly také podporu některých profesorů teologické a právnické fakulty vídeňské univerzity. Tito tzv. „muži Marie Terezie“ měli jako její rádci velký vliv na císařovnou zahájenou církevní reformu. Změnu v duchovním ovzduší na dvoře Marie Terezie ukazuje i výměna některých jezuitů za jansenisticky orientované kněze. Asi nejvíce viditelná byla výměna části dvorních zpovědníků. Kdysi všemocní jezuité tak ztráceli svůj vliv na „duše“ vladařské rodiny a rovněž na císařovnoino rozhodování.³⁸

První reformní vlna začala roku 1749 zřízením Direktoría pro politickou a finanční správu všech dědičných zemí s oficiálním názvem *Direktorium in publicis et cameralibus*. Do jeho čela byl postaven hrabě Friedrich Wilhelm Haugwitz (1700–1765). Direktorium bylo zodpovědné také za náboženské a církevní záležitosti. Vyvinulo snahy omezit pravomoci představených řeholních domů sídlících mimo habsburskou monarchii, důsledně podřídit papežské dokumenty souhlasu státu uplatňováním zásady *placetum regium*, zdanit církevní úřady, omezit církevní právo azylu a zredukovat církevní svátky. Kromě toho měl být zvýšen věk kandidátů pro vstup do řeholního domu a omezena suma peněz, kterou doposud kandidáti museli při svém vstupu do řeholního domu složit. Václav Kounic (1711–1794), jenž se roku 1753 stal státním kancléřem, tyto snahy dále podporoval. Po vyčerpávající sedmileté válce byly reformy ještě urychleny.³⁹

Zkušební palem radikální reformní politiky se stalo Milánsko, kde změny probíhaly s časovým předstihem, ovšem radikálnější reformy se brzy měly týkat celého státu. V první řadě zde státní kancelář zřídila katastrální úřad, který připravoval a posléze i provedl soupis veškeré půdy a s ním související daňovou reformu. Plánovalo se nařízení všeobecného zdanění, ze kterého neměly být vyňaty ani církevní instituce. Probíhala jednání s Římem, které církevní instituce budou platit plnou, sníženou, či – ve výjimečných případech – žádnou daň. V roce 1763 byl v Milánsku zřízen úřad *Giunta economale* jako nejvyšší úřad pro církevní záležitosti. Podle tajných instrukcí vydaných tímto úřadem v roce 1768 měly být všechny záležitosti, které se přímo netýkaly výkonu služby kněží, podřízeny pravomoci vládcy. Duchovenstvo se mělo zabývat pouze hlásáním křesťanské víry, slavením mší, udělováním svátostí a vnitřní církevní disciplínou. Ostatní církevní záležitosti měly mít na starosti státní úřady.

³⁸ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 18–19.

³⁹ Viz H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 39–42; J. KADLEC, *Dějiny*, s. 422.

Všechny nároky ze strany církve byly odmítnuty, pokud nezískaly souhlas panovníka.⁴⁰ Jakýkoli zakladatelský počín církve vyžadoval státní souhlas. Inkvizice se ukázala být zbytečnou, protože její funkci nahradila státní cenzura. Svůj význam ztrácely také další církevní soudy, smrtí uprázdněná soudní místa již nebyla obsazována. Redukován byl také počet beneficií, naopak se zvýšily příjmy diecézních kněží. Roku 1769 začalo také rušení řeholních domů. Jmění z církevních beneficií byla dělena mezi farnosti. Následujícího roku byla zrušena klášterní vězení.⁴¹

Na radu Gerharda van Swietena iniciovala císařovna proces vyjasnění vztahů mezi státem a církví. Již v roce 1769 byla podle vzoru milánské *Giunta economale* zřízena *Dvorská duchovní komise*, v jejímž čele stanul hrabě Johann Chotek. V tomto grémiu nebyli zastoupeni biskupové. Členy se stali rádcové císařovny Franz Joseph Heinke, Kressel von Qualtenberg a profesor přirozeného práva Karl Anton von Martini, církevní stranu reprezentovali jansenista Ambros Simon von Stock a Johann Peter Simon.

Velkou událostí bylo zrušení jezuitského řádu v roce 1773 papežem Klementem XIV. (1769–1774). V zahraničí již delší dobu docházelo k státním zásahům proti tomuto řádu. Jezuité byli vyhnáni z Francie (1764), z Portugalska a jeho kolonií (1759), ze Španělska a Neapole (1767) a také z Parmy (1768). Zveřejnění papežského rozhodnutí o zrušení řádu nabývalo podle římského práva platnosti až jeho vyhlášením v jednotlivých zemích. To, že bylo papežské breve *Dominus et Redemptor* 2. září 1773 Marií Terezií potvrzeno pro oblast monarchie, bylo důsledkem různých vnějších i vnitřních politických tlaků a událostí. Nejvíce se o zrušení jezuitského řádu zasazovaly bourbonské diplomacie, které vyvíjely tlak na jeho reálné provedení v ostatních evropských zemích. Vnitropoliticky byl tento čin motivován jinak. Státní kancléř Kounic nebyl ani přítelem, ani nepřitelem jezuitů, avšak roku 1768 byl v souvislosti s vyhnáním jezuitů exkomunikován parmský kníže, budoucí švagr Josefa II. a synovec císařovny. Tato akce nezůstala ze strany císařovny bez odpovědi. Byla impulsem pro zvýšení aktivit státu v církevních záležitostech, které mimo jiné vedly k již zmíněnému vzniku Dvorské duchovní komise. Přesto

⁴⁰ Srov. Ferdinand MAAß, *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1790*. 1. díl. *Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760–1790* (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomata et acta. 71. díl), Wien: Verlag Herold, 1951, s. 288nn.

⁴¹ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 19–20; H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 30.

ke zrušení řádu dala císařovna souhlas až po dlouhém váhání, pod mezinárodním tlakem a přesvědčena svými blízkými spolupracovníky.⁴²

Zrušení jezuitského řádu urychlilo školské reformy. Roku 1774 byl vyhlášen všeobecný školský řád. Ve stejné době vyvinuli Kounic a Dvorská duchovní komise aktivity zaměřené proti dalším řádům, které urovnaly cestu pro budoucí rozhodnutí císařovny o nástupce Josefa II. Ještě dříve, než se Josef II. stal roku 1765 spoluvládce, měl rozpracováno memorandum, které obsahovalo hlavní zásady, jež vydalo *Directorium in publicis et cameralibus* v roce 1752. Podle názoru Josefa II. i Kounice byla řeholní společnost – až na malé výjimky – pouze finanční zátěží pro stát a společnost a řeholníci nic nedělající individua, která již dávno nežijí podle ideálů svých řeholí. Dekretem ze 17. října 1770 byl stanoven věk pro vstup do řeholního domu na dvacet čtyři let. Papež souhlasil s omezením počtu církevních svátků na dvaadvacet, avšak protestoval proti snahám zaměřeným proti řeholním domům. Císařovna se jím nechala přesvědčit, aniž by své rozhodnutí předem konzultovala s kancléřem Kounicem. Roku 1772 nechala vyhlásit, že pro kandidáty na vstup do řeholního domu je pevně stanovená suma patnáct set rýnských, kterou musí při přijetí do řehole zaplatit státu, a zároveň zakázala dary církvi, kromě plateb mší za mrtvé. Patentem z 15. září 1775 bylo omezeno církevní právo azylu.⁴³

K závěru své vlády řešila Marie Terezie ještě otázku toleranční. Od roku 1777 bylo v hradišské oblasti na Moravě „objeveno“ více než deset tisíc tajných protestantů. Státní i církevní úřady o nich samozřejmě věděly, avšak nedocházelo k jejich plošnému pronásledování. O bohoslužby se jim v posledním půl století starali z místa na místo cestující kazatelé. Již roku 1775, za velkého selského povstání, se někteří protestanti otevřeně přihlásili ke své víře. Stát si je nemohl dovolit přesídlit do jiné oblasti monarchie, kde byl již protestantismus tolerován, či je snad vyhnat – i z ekonomických důvodů – za hranice. Použití násilí se zdálo být nesmyslné. Rokem 1778 zahájila císařovna tzv. tichou toleranci. Díky ní mohli protestanti v soukromí praktikovat svoji víru, avšak neměli nadále přistupovat k svátostem v katolické církvi. Byla jim zakázána misie a získávání nových členů. Roku 1780 získali moravští protestanti souhlas ke zřízení

⁴² Srov. J. KADLEC, *Dějiny*, s. 416–418; C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 20; H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 31–33.

⁴³ Srov. Helmut WITETSCHEK, *Absolutismus und Josephinismus*, in: Ferdinand SEIBT (ed.), *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Düsseldorf: Hanke, 1974, s. 323–329; C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 20–21; J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 7–8.